

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. К.Д.Ушинського**

на правах рукопису

КИЯШКО Лариса Олександрівна

**ИНДИВІДУАЛЬНО-СТИЛЕВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ТА
КОРЕКЦІЇ ПРОФЕСІЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ
ПРИ ЗМІНІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ**

(на прикладі педагогів, що набувають
спеціальності психолога)

19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса 1996

АВ 34. 03а

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського, та Державному інституті післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників України.

Науковий керівник - доктор психологічних наук, професор,
дійсний член АПН України

О. Я. ЧЕБИКІН

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук,
член кореспондент АПН України

І. Д. БЕХ.

- кандидат психологічних наук

Н. Д. ХМЕЛЬ.

Провідна організація - Український державний педагогічний університет ім.
М. П. Драгоманова.

Захист відбудеться "31" "05" 1996 року об 10⁰⁰ год.
на засіданні спеціалізованої ради К 050802 при Південноукраїнському державному педагогічному університеті ім. К. Д. Ушинського за адресою: м. Одеса, вул. Генуезька, 22.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського.

Автореферат розіслано "29" "04" 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат психологічних наук

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

С. М. Симоненко.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність. Психологічна природа виникнення та дії стереотипу як явища свідомості людини є однією із найскладніших і недостатньо вивчених у сучасній науці. /Агеев В. С., Семендяев О. Ю., Теджфел Т., Форгас Дж., Ядов В. А. та інші/.

Пізнання психологічних механізмів, які лежать в основі прояву стереотипів, відкриває шлях до їх осмислення як найбільш стійких регулятивних особливостей поведінки особистості /Грановська Р. М., Крижанська Ю. С., Мурадян С. А., Узнадзе Д. М., Надірашвілі Ш. О., Бех І. Д., Борисевський М. І. /.

Потреба у вивченні цієї проблеми є досить актуальною для сьогодення. Так в сучасних умовах це стає очевидним у зв'язку з тим, що все більшій масі людей доводиться зіштовхуватися з необхідністю швидко та гнучко змінювати свої погляди й стереотипи у відповідності із змінами умов життя.

Особливо актуальним це стає в період, коли наша держава переходить до ринкових відношень і саме проблема стереотипів найчастіше є тією головною причиною, що гальмує процес зміни фаху й оволодіння новою професією. Як свідчить спостереження, негативні професійні стереотипи є також одним з факторів, що ускладнює процес освоєння педагогами спеціальності психолога.

Очевидна актуальність проблеми та її недостатнє опрацювання у психології і зумовили вибір теми даної роботи

Об'єкт дослідження - навчально-професійна діяльність

педагогів, що набувають спеціальності психолога.

Предмет дослідження - психологічна природа професійно-педагогічних стереотипів, динаміка їх проявів та змінування в ході перенавчання й корекції.

Мета дослідження - визначення специфіки індивідуально-стилевих проявів негативних професійно-педагогічних стереотипів та умов їх корекції.

Гіпотеза: Ми виходимо з припущення, що існує взаємозв'язок між когнітивним стилем особистості і професійними стереотипами. При цьому когнітивний стиль може впливати на характер динаміки стереотипу. В свою чергу, стереотип реалізується в тому чи іншому когнітивному стилі особистості. Визначивши особливості цього зв'язку можна адекватніше здійснювати діагностику та корекцію професійних стереотипів.

Завдання дослідження:

1. Розкрити психологічну природу виникнення та проявів стереотипів.
2. Виявити основні негативні стереотипи, що формуються в професійно-педагогічній діяльності.
3. Вивчити динаміку проявів та змінування негативних професійних стереотипів у педагогів з різними когнітивними стилями, що опановують спеціальність психолога.
4. Розробити й апробувати систему корекції негативних стереотипів в навчально-професійній діяльності.

Теоретичні та методологічні засади склали принципи системного дослідження індивідуальності людини /Ананьев В. Г., Мерлін В. С. та інші/; теоретико методологічні дослідження, пов'язані з розумінням суті стереотипу як психологіч-

ного феномену /Узнадзе Д. М., Ядов В. А., Семендяев Д. Ю. та інші/, ідеї динамічного підходу до вивчення особистості як суб'єкта життєдіяльності /Абульханова-Славська К. О., Анциферова А. І., Чебикін О. Я. та інші/.

Методи дослідження: У роботі був використаний комплексний підхід до аналізу феномена стереотипу на основі спостереження, опитування, тестування, методу експертних оцінок та формуючого експерименту. В число конкретних методик входили: контент-аналіз творів, спеціально розроблені комп'ютерні версії методик "MFF-20", "ЦМО", Дж. Струпа. Для обробки даних використовувалися сучасні математичні процедури статистичного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає у запропонованому підході до вивчення негативних професійно-педагогічних стереотипів, що включає комплексну діагностику їх емоційно-когнітивних та поведінкових ознак, а також умов цілеспрямованої корекції.

Теоретична значущість роботи полягає в уточненні поняття, психологічної сутності, характеристик стереотипів, визначення системи методів їх корегування.

Практична значущість роботи полягає в розробці комплексу методів діагностики та системи корекції професійно-педагогічних стереотипів, описі психологічних характеристик проявів стереотипів у осіб з різноманітними стилевими особливостями, використання яких може оптимізувати процес перепідготовки педагогів на спеціальність психолога.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася використанням комплексу взаємозумовлених мето-

дів, адекватних меті й завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, якісним і кількісним аналізом та статистичною оцінкою експериментальних даних.

На захист виносяться такі положення:

1. Професійно-педагогічні стереотипи є відносно стійкими утвореннями, що характеризують відношення педагога до об'єкту професійної діяльності. Своєрідність проявів та усунення стереотипів залежить від індивідуального стилю особистості.

2. Типологія когнітивних стилів "імпульсивність-рефлексивність" і "гнучкість-ригідність" виступає не лише передумовою визначення оптимального способу корекції стереотипів, але й спеціалізації слухачів в різноманітних видах практичної діяльності (психолог-консультант, психолог-дослідник, психолог-діагност).

3. Система корекції негативних професійних стереотипів включає спеціальний груповий тренінг, а також методи й прийоми стимулювання самокорекції з урахуванням індивідуально-го стилю особистості,

Впровадження у практику. Матеріали дослідження були впроваджені в систему навчально-професійної діяльності спеціального факультету ДІЮ ІПШ України (м. Донецьк) підготовки практичних психологів у вигляді навчального тренінгу "Особистісного професійного зростання" на протязі 1993-1995 навчального року.

Апробація роботи. Результати дослідження доповідалися на конференціях міжнародного /Київ, 1993; Одеса 1992/, та

державного рівнів /Миколаїв, 1994; Слав'янськ, 1993; Донецьк 1994-1995/, а також на засіданнях кафедри педагогіки та психології Південноукраїнського Державного університету ім К. Д. Ушинського, та кафедри психології Державного інституту післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників України.

Головний зміст роботи висвітлений в 12-и публікаціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, рекомендацій, списку використаної літератури, який нараховує 212 найменувань та додатків. Зміст роботи викладено на сторінках машинописного тексту (включає 9 таблиць).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дисертації обґрунтовується актуальність проблеми вивчення негативних професійно-педагогічних стереотипів, визначається об'єкт, предмет, мета роботи. Формулюються гіпотеза і завдання дослідження, констатуються теоретико-методологічні засади. Розкривається наукова новизна та практична значущість дослідження, наводяться основні методи дослідження, положення, які виносяться на захист, визначаються шляхи апробації результатів дослідження.

У першому розділі "Проблема стереотипів у сучасній психології" аналізуються три взаємопов'язані питання: теоретико-методологічний аналіз установочних явищ у свідомості людини, поняття "категорії стереотипу" та характеристика типології стереотипів, що мають місце в професійно-педагогічній

діяльності.

Теоретико-методологічні підходи до аналізу стереотипних явищ в свідомості людини, які існують в психології, можна умовно розглядати в рамках різних видів установок - загально-психологічної /Узнадзе Д. М., Надірашвілі Ш. А. та інші/ та соціальної /Асмолов А. Г., Ковальчук М. А., Семендяев О. Ю. та інші/.

При цьому загальнопсихологічна теорія установки виступає лише тим методологічним підходом, який дозволяє підійти до розуміння й розкриття деяких детермінантів стереотипів, що враховують як свідомі, так і підсвідомі механізми регуляції психічної діяльності /Агеев В. С., Брутер Г., Коллінз Б., Теджфел Т., Кунцица В. Н. та інші/. Поруч із загальнопсихологічною установкою, що визначає схильність індивіда до певних видів діяльності, виділяють соціальну установку, в межах якої утворюються та функціонують ті чи інші стереотипи /Ліппман У., Таджурі Р., П. Брейлі, Катц Д., Трусев В. П., Шіхирев П. Н., та інші/.

Що стосується характерних ознак зазначених установок, то до них можна віднести стійкість, швидкість та тривалість фіксації й зникнення, які за даними деяких дослідників /Бжава І. Т., Норахідзе В. Г., Ядов В. А. та інші/ корелюють з різними індивідуальними особливостями суб'єкта. З'ясовано, що психологічні механізми установки, виражені на рівні емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів, дозволяють осмислити деякі моменти генезису виникнення, розвитку й зникнення стереотипів.

Щодо поняття "стереотип", то як показвали дослідження

більшість авторів неоднозначно трактує цей феномен. /Семен-
дяев О. Ю., Ядов В. А. та інші/. В той же час серед ключових мо-
ментів виділяють приналежність стереотипа до певного класу
соціальних установок, які характеризують здатність суб'єкта
відносити індивіда, що сприймається, до певної категорії лю-
дей або приписувати йому типові для данної категорії якості.

Увагальнюючі проаналізовані поняття, в своєму дослід-
женні розглядаємо стереотипи як відносно стійкі когнітивні
структури індивіда, що формують схематизований образ
певної соціальної групи й окремих її представників.

Характеризуючи особливості стереотипу, важливо підк-
реслити як подібність функцій, які виконуються соціальними
установками й стереотипами (економія мислення, захист груп-
ових цінностей, збереження культурно-історичного досвіду),
так і подібність їх внутрішньої структури (когнітивний, емо-
ційний та операційний компоненти). Оцінюючи різноманітність
стереотипів, можна класифікувати їх в залежності від соці-
ального змісту на статеві, вікові, статусні (рольові), ет-
нічні, ідеологічні та професійні.

Як показав аналіз літературних джерел, проблема дослід-
ження негативних професійно-педагогічних стереотипів вивчена
ще недостатньо.

До деякої міри аспекти цієї проблеми побічно висвітлю-
ються в роботах таких авторів, як Золотнякова А. С., Гра-
новська Ю. М., Козієв В. Н., Ляудис В. Я., Петрова Н. А. та ін-
ші. Опираючись на ці та інші дослідження можна прийти до
висновку, що негативні професійно-педагогічні стереотипи
проявляються на декількох рівнях педагогічних технологій

(заорганізованість, регламентація, придушення індивідуальності); здійснення окремих технік (неадекватність реакцій на негативну поведінку, гнів, роздратування); культури взаємовідносин й спілкування (авторитаризм, дистанційність, дефіцит співчуття).

Негативними наслідками педагогічних стереотипів є трафаретність у сприйманні та відношенні до учня як до об'єкту впливу, що проявляються на емоційному, когнітивному й поведінковому рівнях.

При цьому було встановлено, що ступінь виникнення й стійкості професійних стереотипів педагогів залежить від багатьох чинників: рівня освіти, інтелекту індивіда, особистого досвіду взаємодії із стереотипізованим об'єктом, специфіки навчальної дисципліни, яку викладають, особистісних якостей викладача та інші. Серед вказаних властивостей в деяких дослідженнях пріоритет віддається так званим когнітивним стилям особистості педагога.

Другий розділ дисертації "Характеристика когнітивних стилів, що визначають індивідуальні особливості прояву стереотипу", є теоретико-експериментальною частиною роботи, в якій розглядаються когнітивні стилі як передумови своєрідності виразу стереотипів в професійно-педагогічній діяльності, а також обґрунтовується розробка різноманітних методичних процедур їх дослідження.

В сучасній психології проблема когнітивних стилів являється предметом спеціального вивчення як вітчизняних /Колга В. А., Палей І. М., Холодна М. О. та інші/, так і зарубіжних фахівців /Clauss G., Gardner R. W., Witkin H. A., Nosal C. та

інші/.

Узагальнення проаналізованих досліджень свідчить, що за своєю природою когнітивні стилі є по суті індивідуалізованими засобами взаємодії людини із суспільством і визначають особисту відмінність у формуванні образу об'єктивної ситуації, а також своєрідного реагування на неї.

Виявлено, що когнітивні стилі виконують функцію регуляції "базових" пізнавальних процесів, а також виступають посередниками між суб'єктом і дійсністю, здатні впливати на особливості протікання адаптаційних поведінкових процесів /Клаус Г., Холодна М.О. та інші/. Встановлено їх взаємозв'язок із емоційно-мотиваційною /Wordell D.H., Rouse J.R., Klein G.S./, пізнавальною /Holzman P.S., Baron J./ сферами та іншими проявами особистості, як спадковими /Бгорова М.С./, так і набутими. Підкреслюється їх взаємозумовленість з процесами соціалізації /Соколова Е.Г./. Наведене дає підставу стверджувати, що когнітивні стилі в значній мірі дозволяють розкрити індивідуальну своєрідність прояву стереотипів.

В залежності від характеру репрезентації дійсності у свідомості людини когнітивні стилі умовно можна поділити на декілька груп з урахуванням:

- специфіки представленості індивідуального досвіду (широта категорій, конкретність та інші);
- рухливості форм інтерпретації подій (толерантність до нереалістичного досвіду, піддавання інтерференції);
- ступеню розгалуження когнітивних маршрутів, здатності до переробки інформації й прийняття рішень (імпульсивність-

рефлексивність);

- здатності асимілювати нову інформацію, яка не відповідає попередньому досвіду (гнучкість-ригідність і т.п.).

Серед означених когнітивних стилів найбільш адекватними до специфіки нашого дослідження є стилі "імпульсивність-рефлексивність" та "гнучкість-ригідність". Вибір даних стилів зумовлений тим, що параметри імпульсивності та рефлексивності пов'язані із своєрідністю реагування на ситуацію й об'єкт діяльності, а також впливають на рівень самоконтролю особистості /Азаров Н.П. /. Параметри гнучкості, ригідності характеризують особливості поведінки індивіда і ступінь інтерференції в ситуаціях змінювання діяльності /Gardner R. W., Holzman P. S., Broverman D. M. /.

Аналіз існуючих методів вивчення когнітивних стилів, а також їх адаптація до специфіки нашого дослідження дозволили розробити комп'ютерні версії методик "Вибір парної фігури" (MFF-20), яка допомагає виявити і якісно оцінювати імпульсивність та рефлексивність, а також тест "Словесно-кольорової інтерференції" (Дж. Струп), за допомогою якого виділяються досліджувані в гнучким або ригідним когнітивним стилем. Показано що надійним діагностичним інструментом в оцінюванні гнучкості-ригідності за методом Дж. Струпа може бути лише її автоматизований комп'ютерний варіант. Стандартизація процедури й результатів діагностики забезпечується тут можливістю точної фіксації часу відповіді випробуваного, що є неможливим при використанні бланкового варіанту. Оцінка надійності методик здійснювалась за методом повторної перевірки, а також методом паралельного тестування й поділом

тесту навпіл.

Третій розділ роботи "Дослідження негативних педагогічних стереотипів в учбово-професійній діяльності" присвячується експериментальному вивченню проявів негативних професійних стереотипів педагогів, які набувають спеціальності психолога.

На першому етапі дослідження оцінювалися особливості репрезентації професійно-важливих якостей практичного психолога в структурі самосвідомості тих, хто навчається. При цьому ми виходили з припущень, що здатність слухачів диференціювати професійно-важливі якості є передумовою усунення негативних педагогічних стереотипів, які можуть мати місце в процесі перепідготовки; а ступінь усвідомлення важливості виділених якостей буде детермінувати потребу в подальшій їх самокорекції.

Дане дослідження передбачало проведення двох серій експерименту:

в 1-ій серії проводилось виділення й ранжування професійно-важливих якостей психолога групою експертів, тобто кваліфікованими фахівцями психологами, які мали досвід роботи не менше 5 років;

в 2-ій серії аналогічні дослідження проводилися на педагогах, які опановують спеціальність практичного психолога. При цьому всі випробуванні поділялися на 2 групи в залежності від домінуючого когнітивного стилю.

На другому етапі дослідження вивчалися негативні професійно-педагогічні стереотипи у слухачів спецфакультету з урахуванням їх когнітивних стилів.

В першій серії цього етапу дослідження ставилось завдання оцінити вираженість негативних педагогічних стереотипів за допомогою методики "направленої проєкції" /Надірашвілі Ш.О./, та модифікованого варіанту методики незакінчених речень. Обробка отриманих результатів здійснювалась за допомогою контент-аналізу.

У другій серії останнього етапу дослідження для вивчення схильності педагогів до стійкості стереотипних проявів використовувалась спеціально розроблена методика "полярних шкал", в основу якої був покладений принцип диференціалу /Осгуд Ч./.

Результати дослідження репрезентації професійно-важливих властивостей в структурі самосвідомості випробуваних показують, що найважливішими професійними якостями в структурі особистості психолога за оцінкою педагогів виступають: - чарівність обходження, увага до людей, професійна компетентність та інше, що може пояснюватися потребою педагогів у психологічних знаннях як одним із провідних мотивів вступу на спецфакультет. За результатом факторного аналізу виявлено, що в структурі професійної самосвідомості педагогів імпульсивного типу провідне місце серед професійно-важливих властивостей займають поведінкові показники (сміливість, незалежність, організаторські здібності). У групі рефлексивних суб'єктів ведуче місце посіли показники емоційно-комунікативної сфери (проникливість, обережність, уміння слухати). Ці ж тенденції просліджуються й за даними контент-аналізу творів.

В той же час встановлено, що такі істотні професій-

но-важливі якості психолога, як "зміня оцінювати причину поведінки дитини", "безоцінкові стосунки", не виділяються випробуваними, незалежно від їх приналежності до якогось когнітивного стилю. Можливо, це викликано недостатньою обізнаністю із професійною діяльністю психолога, яку вони опановують, чи наявністю негативних професійних стереотипів, що ускладнюють процес їх усвідомлення як фахово важливих.

Теоретичними дослідженнями було зафіксовано, що характер професійних стереотипів може бути представлений на рівні емоційного, пізнавального і операційного компонентів.

Отримані наслідки експериментальних досліджень в певній мірі підтвердили ці ствердження. Розглядаючи їх, ми встановили, що негативні професійно-педагогічні стереотипи на рівні емоційного компоненту характеризуються такими ознаками, як:

- нетерпимість до прояву відхилень (нестандартності) в поведінці учня; відсутність позитивних хвилювань (емпатії);
- пізнавального компоненту- сприйняття та аналіз поведінки на емпіричному рівні, оціночного відношення до учня;
- операційного компоненту- домінування в спілкуванні, відношення до учня як до об'єкту впливу.

На основі рангового аналізу встановлено, що ведучими у педагогів є такі педагогічні стереотипи як мимовільна демонстрація переваги (домінування), сприйняття учня як об'єкта впливу та оцінка його особистості на рівні проявів поведінки. При цьому, найхарактерніші стереотипні тенденції стосовно до об'єкта професійної діяльності виявлені у осіб, що мають виражений ригідний когнітивний стиль.

Аналізуючи отримані індивідуальні дані, ми виявили, що у тих випробуваних, які не мали виражених проявів негативних професійно-педагогічних стереотипів, перелік фахово-важливих якостей психолога наближається до ідеального (виділеного групою експертів). Важливо відмітити, що до числа останніх випробуваних відносяться переважно особи із гнучким когнітивним стилем.

Розділ четвертий "Психологічні особливості корекції негативних професійних стереотипів" присвячений розробці, та апробації системи цілеспрямованої корекції негативних стереотипів в процесі перепідготовки педагога на психолога.

При створенні такої системи ми опирались, перш за все, на результати попередніх досліджень, які фіксують індивідуальні особливості схильності випробуваних до нівелювання стереотипів, а також на сучасні дані про методи, засоби й умови розвитку й корекції професійно-важливих якостей особистості психолога в спеціально організованій навчально професійній діяльності. Результати виконаної роботи дозволили побудувати комплексний навчальний тренінг, що складається із трьох блоків, тобто теоретичного блоку, самодіагностики та блоку практичної корекції.

Запропонований тренінг охоплює понад п'ядесят вправ, що мають як пряму, так і опосередковану спрямованість на корекцію негативних професійно-педагогічних стереотипів в урахуванням їх змісту. Тренінг побудований на основі теоретичних уявлень трансактного аналізу (Берн Е.), техніки ідеальних моделей і психосинтеза (Ассаджіолі Р), закономірностей психологічних механізмів та умов емоційної регуляції пізнаваль-

ної діяльності (О.Я. Чебикін), та інших.

Алгоритм реалізації тренінгу передбачає використання таких загальних прийомів як включення, посилення рефлексії, копіювання та інші. Процедура реалізації тренінгу здійснюється у вигляді восьми групових занять по 3-4 години на день. Після кожного заняття передбачалась п'яти-семиденна перерва для надання слухачам можливості самостійно напрацювати в себе необхідні навички керування власною поведінкою. В процесі реалізації тренінгу для кожного слухача з урахуванням його індивідуально-стильових особливостей і наявності негативних стереотипів будувалися індивідуальні програми корекції й самокорекції останніх.

Апробація тренінгу здійснювалася на 150 педагогах, що проходили перепідготовку за спеціальністю практичного психолога. Для оцінки результативності тренінгу застосовувались методики ("ціннісно-мотиваційних відносин", "спрямованої проєкції", незакінчених речень, відбору та ранжування професійно-важливих якостей, модифікованої диференціальної методики "полярних шкал", об'єктивної оцінки сформованості професійних психологічних навичок), які дозволяли оцінювати вираженість негативних професійно-педагогічних стереотипів та особливості розвитку професійно важливих якостей психолога з урахуванням диференціювання випробуваних на групи з різним когнітивним стилем ("імпульсивні-рефлексивні", "гнучкі-ригідні").

Характерні ознаки проявів негативних професійних стереотипів розглядалися на рівнях емоційного, пізнавального та операційного компонентів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Особливості зміни інтегральних показників компонентів
негативного професійного стереотипу в урахуванням
когнітивних стилів (в умовн. ед.)

Когні- тивний стиль	Компонент							
	Емоційний компонент		Пізнавальний компонент		Операційний компонент		Сумарні значення компонентів	
групи	поч.	кінець	поч.	кінець	поч.	кінець	поч.	кінець
	навч.	навч.	навч.	навч.	навч.	навч.	навч.	навч.
гнучкі	0,11	-	0,39	0,14	0,52	0,26	0,36	0,13
ригідн	0,33	0,12	0,77	0,31	0,61	0,48	0,57	0,30
імпуль- сивні	0,34	0,08	0,51	0,27	0,64	0,37	0,50	0,23
рефлек- сивні	0,21	-	0,47	0,30	0,66	0,34	0,45	0,21
Всього	0,26	0,05	0,53	0,25	0,61	0,36	0,47	0,22

Аналіз результатів показує, що в цілому завдяки реалізації запропонованої системи корекції в усіх групах випробуваних показники проявів негативних педагогічних стереотипів суттєво знизилися. Встановлено, що найбільші зміни відбува-

лися в рамках корекції ознак негативного стереотипу на емоційному рівні. Експеримент також показав, що найскладнішими для корекції виявилися ознаки операційного компоненту негативного педагогічного стереотипу.

Поглиблене дослідження також показало, що особи, які мали нахил до прояву негативних стереотипів, а це у нашому дослідженні були представники ригідного когнітивного стилю після формуючого експерименту знизили ці показники, але не в такій мірі, як особи з гнучким когнітивним стилем. (Див. табл. 2).

Таблиця 2

Особливості зміни середніх значень показника схильності до навчально-дисциплінарної моделі педагогічної взаємодії у випробуваних гнучкого і ригідного стилю

№ п/п	Когнітивн. стиль групи	Показник тенденцій до прояву стереотипів		Загальна різниця зміни
		початок навчання	кінець навчання	
1.	Гнучкі	14,6	27,8	13,2
2.	Ригідні	-3	4,1	7,6

В результаті аналізу отриманих даних було встановлено, що більш виражені зміни в нівелюванні негативних професійно-педагогічних стереотипів відбуваються у представників гнучкого когнітивного стилю поведінки. Ці дані в деякій мірі

узгоджуються з результатами досліджень, в яких нами відмічалась їх менша консервативність стосовно різноманітних особистісних установок.

Загалом, на матеріалах виконаної роботи зроблені такі висновки:

1. Розкрито, що в основі виникнення проявів стереотипів лежать соціально-психологічні і культурно-історичні цінності, засвоєні людиною в процесі її життєдіяльності.
2. Показано, що процес формування й прояву стереотипів може бути пояснений на рівні психологічних механізмів, які знаходяться у підґрунті різних видів соціальних установок.
3. В психологічному плані стереотип можна трактувати як відносно стійке відношення до об'єкта діяльності, виражене на підсвідомому рівні регуляції у вигляді соціальних шаблонів, ознаками якого є відносно висока стійкість та опірність до всякої нової інформації, що несе в собі інші моделі поведінки.
4. Узагальнення стереотипів дозволяє об'єднати їх у 4 групи: ідеологічні, етнічні, статусні та професійні.
5. Встановлено, що педагогічна праця сприяє формуванню стереотипів, які можуть бути представлені у педагогів на емоційному, когнітивному й поведінковому рівнях відношень до об'єкта своєї професійної діяльності.
6. Виявлено, що такі прояви професійно-педагогічного стереотипу як домінування, відношення до учня як до об'єкта впливу, оцінює відношення до особистості на засадах емпіричної інформації та інші, гальмують процес перепідготовки педагогів до спеціальності практичного психолога.

7. Доведено існування кореляційного взаємозв'язку між характером вираження окремих проявів негативних професійно-педагогічних стереотипів з когнітивними стилями поведінки. Причому більш виразним він є у педагогів з ригідним когнітивним стилем, а менш виразний у педагогів з гнучким когнітивним стилем.

8. Показано, що специфічними особливостями проявів негативних професійно-педагогічних стереотипів у педагогів імпульсивного когнітивного стилю є тенденція до домінування у спілкуванні, рішучому та реактивному прийнятті професійних рішень. Особливостями педагогів рефлексивного когнітивного стилю є емоційна закритість, вимогливість до моральних якостей учнів.

9. Розроблена система корекції негативних проявів професійно-педагогічного стереотипу, побудована на основі комплексу взаємодоповнюючих спеціальних вправ, що виконуються у вигляді групового тренінгу, а також індивідуальної самокорекції.

10. В ході формуючого експерименту (апробації запропонованої системи) встановлено, що ефективність корекції негативних проявів професійно-педагогічного стереотипу залежить від індивідуальних особливостей когнітивного стилю. Тобто успішніше здійснюється їх корекція у представників гнучкого когнітивного стилю, що пояснюється нами їх меншою схильністю до інтерференції установочних явищ при змінюванні діяльності.

11. В цілому запропонована система корекції негативних професійно-педагогічних стереотипів може бути використана в

професійній педагогічній діяльності різних навчальних закладів, які займаються підготовкою практичних психологів із числа педагогів.

12. Результати виконаної роботи дозволяють намітити деякі перспективні шляхи поглиблення досліджень у обраному напрямку в плані вивчення:

а) психологічних механізмів, детермінуючих стійкість стереотипів, з урахуванням вікових і статевих особливостей людини;

б) впливу мотиву досягнення мети й ступення усвідомлення стереотипу на успішність його зняття;

в) взаємодії професійних, етнічних, ідеологічних та інших стереотипів.

Виконане дисертаційне дослідження дозволило сформуванню низку рекомендацій для фахівців, що забезпечують підготовку практичних психологів для системи освіти:

1. При відборі слухачів на спецфакультети з перепідготовки педагогів за спеціальністю практичного психолога рекомендується віддавати перевагу особам із гнучким когнітивним стилем поведінки й рівнем інтелекту вище середнього.

2. Запропоновану систему корекції негативних стереотипів доцільно проводити на перших етапах навчально-професійної діяльності слухачів.

3. Відведений період для перепідготовки педагогів до спеціальності психолога не в повній мірі дозволяє сформувати у слухачів потенціал необхідних практичних умінь та навичок. Тому слід рекомендувати розширити період навчання на спецфакультетах за рахунок різноманітних видів практики.

Основний зміст дисертації відображено у таких публікаціях:

1. Социально-психологические проблемы обучения взрослых в условиях повышения квалификации. // Сборник "Перестройка и новое мышление" Депон. в ИНИОН АН СССР N37552 12.04.89.- М, 1989.

2. Социальная детерминация изменений в мотивации учебной и трудовой деятельности педагогов. // Сб. "Перестройка. Социально-политич. проблемы теории и практики" Депон в ИНИОН АН СССР N37740 24.04.89. - М, 1989.

3. Место и роль психологической подготовки педагогических работников в условиях ИПК. // Сб. "социально-политич. проблемы общественного развития на современном этапе" Депон. ИНИОН АН СССР N40774 10.10.90. - М, 1990.

4. Преимущество и дифференцированный подход при повышении квалификации педагогических работников по актуальным проблемам психологии. // Доклады Всесоюзной научно-практической конф. по теме "Деятельностный подход в обучении и формировании личности". - Уфа-Москва 1990 г.

5. Проблема управляемого формирования когнитивных свойств личности обучаемых методами практической психологии. // Материалы международной конференции "Актуальные проблемы психологической службы". - Одесса 1992 т.1 С.45.

6. Влияние когнитивных стилей на успешность коррекции негативных профессиональных стереотипов при смене специальности. //Доповіді Республіканської конференції "Проблеми розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти". - Донецьк, 1994. - С.12.

7. Влияние личностных свойств импульсивности-рефлексивности на становление профессионально-важных качеств будущих психологов. // Доповіді Республіканської конференції "Проблеми розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти" - Донецьк, 1994. - С.13 (в співавт.).

8. Влияние личности учителя и стиля его взаимодействия с учащимися на эмоциональный климат класса. // Доповіді конференції "Проблеми розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти" - Донецьк 1994.- С. 38, (в співавт.).

9. Установка учителя по отношению к учащимся и ее влияние на систему взаимоотношений в педагогическом процессе. // Доповіді конференції "Проблеми розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти". - Донецьк, 1994 - С.39 (в співавт.).

10. Формирование интереса к психологии и учителей школ на основе эмоциональной регуляции. // Доповіді конференції "Проблеми розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти.- Донецьк 1994. С.75 (в співавт.).

11. Влияние когнитивного стиля на становление профессионального самосознания педагогов, приобретающих специальность практического психолога. // Тези міжрегіональної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми удосконалення післядипломної освіти педагогічних працівників".- Миколаїв 1994.- С.211-213.

12. Дифференцированный подход к развитию у педагогов потребности в психологических знаниях. // Зб. Матеріалів міжрегіональної науково-практичної конференції.- Донецьк 1995 .- С. 16

Кияшко Л. А. Индивидуально-стилевые особенности проявления и коррекции профессиональных стереотипов при смене специальности. (На примере педагогов, приобретающих специальность психолога). (Рукопись). Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. Южноукраинский государственный педагогический университет им. К. Д. Ушинского. Одесса, 1996.

В работе раскрыта психологическая природа и специфика проявления негативных профессиональных стереотипов у педагогов, осваивающих специальность психолога. Установлена взаимосвязь специфики проявления и успешности снятия стереотипов от когнитивных стилей личности. Разработана и апробирована система целенаправленной коррекции негативных проявлений стереотипов в процессе учебно-профессиональной переподготовки педагогов в психологи.

Kiyashko L.A. Especiality of individually-style of manifestation and correction of professional stereotips changing spciality. (For example pedagogs getting professions of psychologist). (Manuscript). Thesis on acquiring higher degree of doctor (candidate) of psychology on speciality 19.00.07 - pedagogical and aged psychology.

Southukraine state pedagogic university of Ushinskis K.D.. Odessa, 1996.

Thesis shows psychological essence and speciality of negative manifestation of professional habits by pedagog, which enadeguate in hew profession of psychologist. Verify relation of speciality of manifestation and successful deli-

verance of habits from cognitive style of personality. Devise sistem of correction of negative stereotips in the process of professional prepare of pedagogs in psychology.

Основні поняття: установка, стереотип, професійно-важливі якості, когнітивний стиль, учбово-професійна діяльність, корекція.

Підписано до друку 22.04.1996р. Об'єм 1. Формат 60x84/16
Тир. 100 прим. Безплатно. Надруковано на ризографі фірми
ІНФО. Донецьк, вул. Артема, 58 1.113

